

4 Utanríkismál

1. UMFANG

Starfsemi á þessu málefnasviði er á ábyrgð utanríkisráðuneytisins. Það skiptist í fimm málaflokka en þeir eru:

- Utanríkisþjónusta og stjórnsýsla utanríkismála.
- Utanríkisviðskipti.
- Samstarf um öryggis- og varnarmál.
- Þróunarsamvinna.
- Samningsbundin framlög vegna fjölþjóðasamstarfs.

Samkvæmt 1. gr. laga nr. 39/1971, um utanríkisþjónustu Íslands, fer hún með utanríkismál og gætir í hvívetna hagsmuna Íslands gagnvart öðrum ríkjum. Hún skal einkum gæta hagsmuna Íslands að því er snertir stjórnsmál og öryggismál, utanríkisviðskipti og menningarmál. Einnig segir að utanríkisþjónustan annist í umboði forseta samningagerðir við önnur ríki, nema þar frá sé gerð undantekning í lögum eða forsetaúrskurði. Þá skal utanríkisþjónustan einnig veita ríkisborgurum vernd og aðstoð gagnvart erlendum stjórnvöldum, stofnunum og einstaklingum. Utanríkisráðherra ber ábyrgð á málefnasviði utanríkismála en virkt samráð fer fram við fagráðuneyti.

Utanríkisþjónusta og stjórnsýsla utanríkismála. Undir málaflokkinn falla verkefni sem snúa að því að standa vörð um hag íslenskra ríkisborgara erlendis ásamt alþjóðlegri og svæðisbundinni samvinnu um frið og öryggi, þjóðarétt, mannréttindi og auðlinda- og umhverfismál.

Utanríkisviðskipti. Meginverkefni málaflokksins er að standa vörð um efnahags- og viðskiptahagsmuni Íslands erlendis. Í því felst rekstur samningsins um Evrópska efnahagssvæðið (EES-samningsins), alþjóðleg samningagerð á sviði viðskipta og vegna Schengen-samstarfsins, þátttaka í starfi alþjóðastofnana eins og WTO, OECD og EFTA, viðskiptaþjónusta við fyrirtæki í sókn á markaði og stuðningur við orðspor og alþjóðlegt menningarsamstarf.

Samstarf um öryggis- og varnarmál. Meginverkefni málaflokksins er að tryggja varnir landsins með virku samstarfi við önnur ríki. Þátttaka Íslands í starfi Atlantshafsbandalagsins (NATO) og Öryggis- og samvinnustofnunar Evrópu (ÖSE), virkt samstarf við grannríki á sviði öryggismála og varnarsamningurinn við Bandaríkin eru meginstoðir í stefnu Íslands um öryggi og varnir landsins.

Þróunarsamvinna. Meginverkefni málaflokksins er tvíhliða og fjölþjóðleg þróunarsamvinna í samstarfi við valin samstarfslönd og svæði, fjölþjóðastofnanir og borgarasamtök. Verkefnum er sinnt af þróunarsamvinnuskrifstofu ráðuneytisins, tveimur sendiskrifstofum í Afríku, í Malaví og Úganda, og fastanefndum Íslands í New York, Genf, París og Róm.

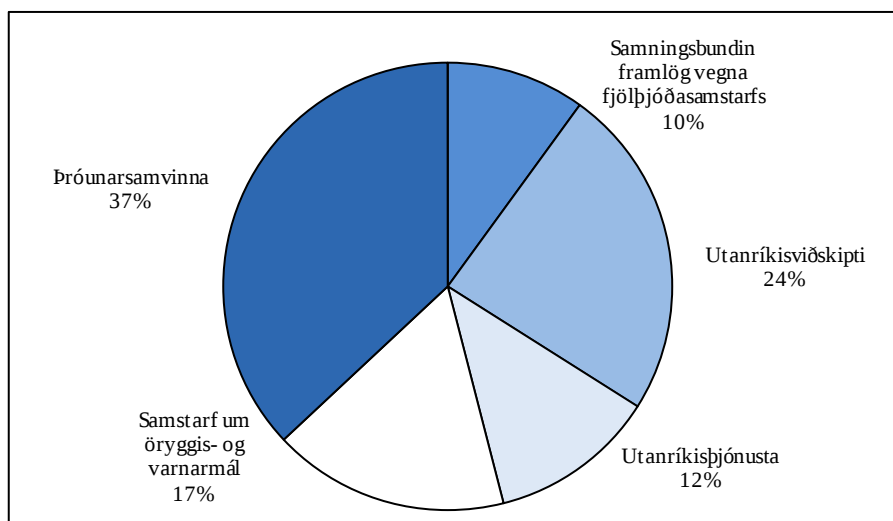
Samningsbundin framlög vegna fjölþjóðasamstarfs. Undir málaflokkinn falla aðildargjöld Íslands vegna fjölþjóðasamstarfs þvert á ofangreind verkefni.

Framlög til utanríkisráðuneytisins á fjárlögum fyrir árið 2018 nema samtals 14.961 m.kr., um 1,8% af A-hluta fjárlaga. Þar af rennur um það bil helmingur eða 6.971 m.kr. til þróunarsamvinnu og alþjóðastofnana. Framlög til utanríkisþjónustunnar, þ.e. aðalskrifstofu ráðuneytisins, þýðingamiðstöðvar, sendiskrifstofa og Íslandsstofu, nema 5.859 m.kr. eða 40% af framlögum til ráðuneytisins árið 2018 og um 0,7% af A-hluta fjárlaga.

Unnið hefur verið að hagræðingu í utanríkisþjónustunni, m.a. með því að sameina stoðþjónustu við sendiskrifstofur á Íslandi, t.d. skjalavörslu, tölvuþjónustu og bókhald. Einnig með bættum fjarskiptabúnaði, m.a. til fjarfunda, og í húsnaðismálum og hagstæðum innkaupum.

Kökuritið hér á eftir sýnir áætlaða skiptingu fjárheimilda í fjárlögum fyrir árið 2018 niður á málaflokka málefnasviðsins.

Skipting fjárheimilda til utanríkisráðuneytisins í fjárlögum 2018

Í töflunni hér á eftir má sjá fjárhagslega þróun málefna sviðsins og einstakra málaflokka á tímabilinu 2016–2018. Athuga ber að í töflunni falla einungis útgjöld Íslandsstofu undir málaflokkinn utanríkisviðskipti en að auki er stór hluti útgjalda aðalskrifstofu og sendiskrifstofa (utanríkisþjónusta) vegna málaflokksins.

Heildarútgjöld í m.kr.	Reikningur 2016	Fjárlög og fjáráukalög 2017	Fjárlög 2018
4 Utanríkismál			
4.10 Utanríkisþjónusta og stjórnsýsla utanríkismála	4.924	4.849	5.346
4.20 Utanríkisviðskipti	620	686	752
4.30 Samstarf um öryggis- og varnarmál	982	1.550	1.892
4.40 Próunarsamvinna	4.585	4.867	5.497
4.50 Samningsbundin framlög vegna fjölþjóðasamstarfs ..	1.731	1.516	1.475
Samtals	12.842	13.468	14.961

2. STARFSEMI OG HELSTU ÁSKORANIR

Utanríkismálum er sinnt af utanríkisþjónustunni. Hún samanstendur af aðalskrifstofu utanríkisráðuneytisins í Reykjavík, Íslandsstofu og þýðingamiðstöð, sem starfrækir þrjú útibú á landsbyggðinni, þ.e. á Ísafirði, Akureyri og Seyðisfirði. Sendiskrifstofur Íslands erlendis eru nú 25 í 21 landi, þar af eru 17 tvíhliða sendiráð, fjórar fastanefndir hjá alþjóðastofnunum (þar af hafa tvær einnig stöðu sendiráðs) og fjórar aðalræðisskrifstofur. Einnig er starfrækt útibú skjalasafns sendiskrifstofa á Seyðisfirði. Fyrirkomulag rekstrar utanríkisráðuneytisins, þar sem sendiskrifstofur Íslands og aðalskrifstofa ráðuneytisins eru reknar sem ein heild, er hagkvæmt og leiðir til betri nýtingar fjármuna, m.a. með sameiginlegri stöð-þjónustu, og skýrari yfirsýnir yfir reksturinn.

Í utanríkisráðuneytinu er unnið samkvæmt jafnréttisáætlun Stjórnarráðs Íslands og sérstakri framkvæmdaáætlun ráðuneytisins í jafnréttismálum. Unnið er markvisst að því að jafna stöðu kynjanna á sendiskrifstofum Íslands og tryggt er að störf þar skiptist ekki í sérstök kvenna- og karlastörf.

Það er ljóst að fámenn þjóð hefur ekki ráð á því að reka stóra utanríkisþjónustu og er því utanríkisþjónusta Íslands ein sú minnsta í Evrópu. Það kallar á góða forgangsröðun verkefna og hagkvæman rekstur. Þó eru ýmis verkefni í alþjóðasamskiptum sem verður að sinna, óháð stærð þjóða. Starfsmenn íslenskra sendiskrifstofa finna mikið fyrir vaxandi áhuga á Íslandi og íslenskum vörum og eftirspurn eftir þjónustu þeirra hefur aukist jafnt og þétt.

Nú eru tímar mikilla breytinga. Efnahagsmiðja heimsins þokast frá vestri til austurs og ný stjórn málaöfl hafa sífellt meiri áhrif á þróun heims mála. Tækni þróast hraðar en nokkru sinni fyrr, þá sérstaklega samskiptatækni, sem skapar mörg tækifæri, en einnig áskoranir í samskiptum þjóða. Áhrif loftslagsbreytinga verða sífellt ljósari og enginn hefur farið varhluta af þeim lýðfræðilegu breytingum sem hafa orðið í heiminum undanfarin misseri. Óstöðugleiki í næsta nágrenni Evrópu veldur óvissu, sem og vísbendingar um sundrung í röðum Evrópuþjóða sjálfra, m.a. vegna flóttamannavandans og skorts á umburðarlyndi fyrir fólki

af ólíkum uppruna. Grafið er undan gildum og viðmiðum sem ríkt hafa um áratugaskeið í mannréttindamálum.

Aldrei áður í heimssögunni hafa viðskipti landa á milli verið eins ör og margþætt og aldrei áður hefur greið framrás milliríkjaviðskipta verið eins mikilvæg og nú. Alþjóðasamskipti eru sífelldum breytingum háð og fyrir smærri ríki með útflutningsdrifið hagkerfi hefur aldrei verið brýnna en nú að stuðla að efldu samstarfi og samskiptum við grannþjóðir og kjölfestumarkaði, sem og að afla nýrra markaða í fjarlægum heimsálfum. Þau ríki tækifæri og verkefni sem Ísland stendur frammi fyrir eru hnattræn í eðli sínu og á sérhverjum degi þarf utanríkisþjónustan að finna leiðir til að laga sig að breyttum aðstæðum til að sinna höfuðmarkmiði sínu um að gæta hagsmuna lands og þjóðar í víðasta skilningi þess orðs.

Útganga Bretlands úr Evrópusambandinu mun marka þáttaskil í sögu Evrópusamrunans. Bretland er eitt stærsta aðildarríki ESB. Landið er annað stærsta hagkerfið innan sambandsins, þriðja fjölmennasta aðildarríkið, eitt öflugasta hernaðarveldi í Evrópu og eitt af tveimur aðildarríkjum ESB sem eiga fast sæti í öryggisráði Sameinuðu þjóðanna. Samskipti Íslands og Bretlands byggjast á gömlum merg og Bretlandsmarkaður er einn mikilvægasti markaðurinn fyrir íslenskt atvinnulíf.

Eitt mikilvægasta verkefni íslenskra stjórnvalda þessi misserin er að búa í hagin fyrir viðræður um framtíðarskipan samskipta Íslands við Bretland. Nauðsynlegt er að tryggja að íslensk stjórnvöld mæti vel undirbúin til leiks í viðræðunum, hvort sem Ísland mun semja í hópi hinna EFTA-ríkjanna eða tvíhliða. Meginmarkmiðið verður að tryggja að íslenskir aðilar hafi sama greiða aðgang að Bretlandi og breskum mörkuðum og þeir njóta nú í krafti EES-samningsins og annarra samninga Íslands við Evrópusambandið. Enn fremur verður horft til þess að bæta enn aðgang að breskum mörkuðum þar sem þess er kostur.

Málefni norðurslóða snerta næstum allar hliðar íslensks samfélags og þau eru forgangsmál í íslenskri utanríkisstefnu, líkt og undirstrikað er í stjórnarsáttmála ríkisstjórnarinnar frá 30. nóvember 2017. Starf íslenskra stjórnvalda að norðurslóðamálum einkennist af umfangsmiklu samstarfi og samvinnu ráðuneyta, stofnana, háskólasamfélags, félagasamtaka og atvinnulífs og þau hafa á undanförunum árum orðið æ fyrirferðarmeiri jafnt á alþjóðavettvangi sem innanlands. Tengist það ekki síst loftslagsbreytingum, umræðum um nýtingu og vernd náttúruauðlinda, landgrunns- og fullveldiskröfum, samfélagsbreytingum og opnun nýrra siglingaleiða. Ljóst er að fá ríki hafa jafn ríkra hagsmuna að gæta í hagfelldri þróun svæðisins, enda telst Ísland allt og stór hluti landhelginnar innan marka norðurslóða. Þetta er einstakt meðal ríkja Norðurskautsráðsins.

Ísland tekur við formennsku í Norðurskautsráðinu af Finnlandi vorið 2019 og gegnir henni til 2021. Frá því að Ísland gegndi síðast formennsku í ráðinu, árin 2002–2004, hefur starfsemi og þýðing þess á alþjóðavísu vaxið mikið. Ljóst er að formennskan verður meðal stærstu verkefna sem Ísland hefur tekið að sér á alþjóðavettvangi og krefst mikils og vandaðs undirbúnings. Undirbúningur er þegar hafinn en miklu skiptir að sinna þessu verkefni með sóma og nýta þau mikilvægu tækifæri sem formennskan felur í sér. Jafnframt þarf að styrkja enn frekar innlent samstarf og samráð enda er mikil reynsla og þekking á málefnum norðurslóða til staðar víða í íslensku samfélagi.

Norrænt samstarf er sömuleiðis mikilvægur vettvangur fyrir vinnu að íslenskum og samnorrænum hagsmunum og í stefnuýfirlýsingu ríkisstjórnarinnar segir í upphafi kaflans um utanríkismál að norrænt samstarf sé einn af hornsteinunum í utanríkisstefnu Íslands. Norðurlandasamstarfið, sem fer fram á milli ríkisstjórna, stofnana, félagasamtaka, fyrirtækja og ekki síst almennings, er bæði rótgróið og viðamikil og á síðari árum hefur því vaxið ásmegin. Blikur og breytingar á alþjóðavettvangi hafa leitt til þess að Norðurlöndin sjá aukinn ávinning í áframhaldandi nánun samstarfi og hafa norrænir forsætisráðherrar markað þá stefnu að Norðurlöndin verði samþættasta svæði veraldar. Auk hefðbundins samstarfs á sviði menningar, rannsókna og velferðar hafa Norðurlandaráðin beint sjónum að því hvernig þau geti í sameiningu náð betri árangri á nýjum sviðum nýsköpun og skapandi greinum, loftslagsmálum og hvernig nýta megi stafræna tækni sem best. Umtalsverður slagkraftur hefur verið á þessum nýju samstarfssviðum.

Ísland fer með formennsku í Norrænu ráðherranefndinni á árinu 2019 og nú er verið að leggja drög að formennskuáætlun þar sem fram koma þau málefni sem Ísland vill leggja áherslu á og þau formennskuverkefni sem hleypt verður af stokkunum. Stefnt er að því að ná fram ákveðinni samlegð með formennskunni í Norðurskautsráðinu en Norræna ráðherranefndin er, að undanskildum aðildarríkjunum, stærsti fjármögnunaraðili verkefna þess og fylgir auk þess eigin norðurslóðaáætlun. Einnig verður leitað samlegðar við undirbúning þess að Ísland mun einnig leiða samstarf norrænna utanríkisráðherra (N5) og utanríkisráðherra Norðurlandanna og Eystrasaltsríkjanna (NB8) á næsta ári. Á formennskuárinu í Norrænu ráðherranefndinni munu ráðherrar og aðrir fulltrúar Íslands stýra fundum á ólíkum stigum norræns samstarfs en margvíslegir viðburðir fara fram á Íslandi í tilefni formennskunnar.

Íslensk stjórnvöld styðja markmið Sameinuðu þjóðanna um að iðnríki skuli veita sem nemur 0,7% af vergum þjóðartekjum til þróunarsamvinnu. Vegna aukinna framlaga Íslands til aðstoðar við flóttamenn og

hælisleitendur námu framlögin 0,28% árið 2016. Ríkisstjórnin ætlar að auka framlög til þróunarsamvinnu á næstu árum og stefnir að því að þau verði 0,35% af vergum þjóðartekjum árið 2022, í samræmi við áherslur í stjórnarsáttmála ríkisstjórnarinnar. Til samanburðar má nefna að meðaltal framlaga aðildarríkja að þróunarsamvinnunefnd OECD (DAC) er 0,32%. Rík áhersla er lögð á að framlögin séu vel nýtt og sýnt sé fram á árangur af starfi Íslands á sviði þróunarsamvinnu.

Þörfin fyrir mannúðaraðstoð hefur aldrei verið meiri og málefni flóttafólks hafa verið ofarlega á baugi síðustu misseri, jafnt á Íslandi sem annars staðar. Alþjóðastofnanir hafa kallað málefni flóttafólks einhverja alvarlegustu áskorun sem heimurinn stendur frammi fyrir. Heildarþörf fyrir framlög til mannúðaraðstoðar árið 2018 er samkvæmt mati Sameinuðu þjóðanna um 22,5 milljarðar Bandaríkjadala. Aukinn flóttamannastraumur snýst bæði um mannúð og mannréttindi en er einnig pólitískur öryggisvandi. Mikilvægt er að Ísland axli sína ábyrgð og skyldur í þessu samhengi.

3. FRAMTÍÐARSÝN OG MEGINMARKMIÐ

Heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna eru leiðarljós í íslenskri utanríkisstefnu. Aðalsmerki heimsmarkmiðanna er að þau eru algild og ber öllum þjóðum að vinna skipulega að þeim bæði innanlands sem og í alþjóðasamstarfi og þróunarsamvinnu fram til ársins 2030.

Utanríkisstefna Íslands byggist á skýrum viðmiðum um lýðræði, mannréttindi, jafnrétti, sjálfbæra þróun og friðsamlegar lausnir. Meginmarkmið utanríkismála er að íslenska þjóðin verði áfram sjálfstæð, örugg, frjáls, búi við hagsæld og njóti mannréttinda. Hlutverk utanríkisþjónustunnar er að gæta í hvívetna hagsmuna lands og þjóðar á alþjóðavettvangi. Hún skal einkum gæta hagsmuna lands og þjóðar að því er snertir stjórnsmál og öryggismál, utanríkisviðskipti og menningarmál.

Breytt heimsmynd kallar á sífellda aðlögun í starfi utanríkisþjónustunnar og breytingar á forgangsöröðun, skýrari stefnumótun og sveigjanleika í starfi. Í skýrslu utanríkisráðherra *Utanríkisþjónusta til framtíðar – hagsmunagæsla í síbreytilegum heimi*, sem kynnt var í september 2017, eru settar fram á annað hundrað tillögur sem marka framtíðarsýn utanríkisþjónustunnar til næstu ára. Þær lúta m.a. að markvissara starfi í öryggismálum, varnarmálum, loftslags- og norðurslóðamálum, aukinni áherslu á nýtingu útflutningstækifæra og viðskiptaþjónustu, öflugri framkvæmd EES-samningsins, aukinni þátttöku Íslands í alþjóðlegri þróunarsamvinnu, markvissari umgjörð um störf kjöræðismanna, örvun umræðu um utanríkismál og bættri þjónustu við Íslendinga erlendis, auk fjölmargra annarra tillagna sem lúta að skipulagi og starfsemi utanríkisþjónustunnar. Unnið er að framkvæmd þessara tillagna í utanríkisráðuneytinu og stefnt að því að innleiða þær allar á næstu árum.

4. MARKMIÐ, MÆLIKVARÐAR OG AÐGERÐIR

Utanríkisþjónusta og stjórnsýsla utanríkismála

Markmið málaflokksins eru að:

- standa betur vörð um hag íslenskra ríkisborgara erlendis, byggja upp og viðhalda tengslum við þá,
- standa betur vörð um grunngildi utanríkisstefnu Íslands, lýðræði og virðingu fyrir réttarríkinu og alþjóðalögum, mannúð og verndun mannréttinda, jafnrétti allra, sjálfbæra þróun, afvopnun og friðsamlega lausn deilumála,
- standa betur vörð um sértæka hagsmuni Íslands, sérstaklega hvað varðar hafrétt og sjálfbæra nýtingu auðlinda, m.a. á norðurslóðum.

Borgarapjónusta: Í lögum um utanríkisþjónustu Íslands, nr. 39/1971, segir að utanríkisþjónustan skuli veita ríkisborgurum vernd og aðstoð gagnvart erlendum stjórnvöldum, stofnunum og einstaklingum og á þessu ákvæði byggist fyrsta markmiðið. Borgarapjónustan er mikilvægur þáttur í starfsemi utanríkisþjónustunnar en á hverju ári koma starfsmenn ráðuneytisins og sendiskrifstofa, ásamt kjöræðismönnum víða um heim, að hundruðum slíkra mála.

Umfangið hefur aukist samhliða breyttri ferðahegðun, auknum ferðalögum og fjölgun íslenskra ríkisborgara sem búsettir eru erlendis, en það eru um 14% þjóðarinnar, sem er með því mesta sem gerist. Til samanburðar má nefna að innan við 4% Norðmanna búa erlendis. Á vef Ferðamálastofu kemur fram að á árinu 2017 fóru Íslendingar um 619 þúsund ferðir til útlanda en ferðirnar voru 536 þúsund árið áður. Ferðir Íslendinga hafa meira en tvöfaldast frá árinu 2010. Utanríkisþjónustan finnur greinilega fyrir þessari aukningu og hefur vaxandi álag verið á borgarapjónustuna í ráðuneytinu og sendiskrifstofum sem og hjá ræðismönnum. Sem dæmi má nefna að á árinu 2010 var tekið á móti 1.700 umsóknum um vegabréf á sendiskrifstofum en árið 2017 fleiri en 4.000. Þá er ekki meðtalin útgáfa neyðarvegabréfa.

Gera má ráð fyrir að fjöldi Íslendinga sem dvelur erlendis til lengri eða skemmri tíma haldi áfram að aukast á næstu árum og að borgarapjónustuerindum sem berast utanríkisþjónustunni fjölgi samhliða.

Utanríkisráðuneytið mun áfram leita leiða til að auka og bæta þjónustu við Íslendinga erlendis. Í þessu samhengi er litið til þeirra möguleika sem felast í samfélagsmiðlum og nýrri tækni, sérstaklega varðandi upplýsingagjöf og samskipti. Utanríkisþjónustan leggur áherslu á að vera ávallt reiðubúin til að vernda og aðstoða Íslendinga erlendis. Grundvallarmarkmið borgarabjónustunnar er að þeir sem til hennar leita fái úrlausn sinna mála og séu ánægðir með þjónustuna.

Þá má geta þess að útgáfa vegabréfsáritana til Íslands hefur vaxið gríðarlega en greið afgreiðsla þeirra varðar miklu fyrir starfsemi ferðabjónustufyrirtækja hér á landi. Borgarabjónustan sinnir fjölda fyrirspurna frá ræðismönnum um þessi mál. Við inngönguna í Schengen árið 2001 komu einungis 300 þúsund ferðamenn til Íslands og því var samið við ýmis önnur Schengen-ríki um útgáfu áritana. Einu sendiráð Íslands sem hafa afgreitt áritanir eru í Moskvu og Peking. Nú þegar ferðamannafjöldinn er nálægt 2,5 milljónum á ári hefur fyrirsvarsríkjum reynst örðugt að anna eftirspurn eftir áritunum til landsins og jafnvel hefur þurft að vísa umsækjendum frá. Því stefnir í að íslensk stjórnvöld verði í ríkara mæli að taka að sér útgáfu vegabréfsáritana í fleiri sendiskrifstofum Íslands en nú er, einkum þar sem mestur fjöldi umsókna berst.

Alþjóðleg og svæðisbundin samvinna um frið og öryggi, þjóðarétt, mannréttindi og auðlinda- og umhverfismál: Viðfeðm og fjölbreytt viðfangsefni í starfi utanríkisráðuneytisins falla undir þennan flokk, þar með talin virk þátttaka í starfi Sameinuðu þjóðanna og annarra alþjóðastofnana og svæðisbundinna samtaka, tvíhliða samskipti við ríki nær og fjær, hagsmunagæsla, m.a. á sviði auðlinda- og umhverfismála, og aðild að alþjóðlegum samningum og dómstólum.

Unnið er að þessum verkefnum á alþjóða- og öryggisskrifstofu og laga- og stjórnsýsluskrifstofu og í flestum sendiskrifstofum Íslands, tvíhliða og í alþjóða- og marghliðasamstarfi, m.a. á vettvangi Sameinuðu þjóðanna, NATO, IAEA, ÖSE, Evrópuráðsins, Norðurskautsráðsins, Eystrasaltsráðsins, Barentsráðsins, NAMMCO, ICES, NAFO, NEAFC, ICCAT, IWC, Alþjóðasakamáladómstólsins og í norrænu samstarfi.

Meginmarkmið íslenskrar utanríkisstefnu er að gæta hagsmuna lands og þjóðar á alþjóðavettvangi. Það er grundvallaratriði í samskiptum ríkja að alþjóðalög séu virt og að þjóðir leysi deilumál með friðsamlegum hætti. Samstarf þjóða er nauðsynlegt til að takast á við áskoranir og ógnir sem hafa áhrif þvert á landamæri. Á alþjóðavettvangi er Ísland málsvári virðingar fyrir alþjóðalögum, mannréttinda, jafnréttis og sjálfbærrar þróunar.

Virðing fyrir mannréttindum er ein af grunnstoðum utanríkisstefnu Íslands og tala fulltrúar Íslands fyrir mannréttindum á vettvangi þeirra alþjóðastofnana sem Ísland er aðili að og í tvíhliða samskiptum ríkja. Sérstök áhersla er lögð á jafnrétti kynjanna og á Ísland m.a. stóran þátt í átakinu „HeForShe“ og heldur í því sambandi svonefndar rakararáðstefnur víða innan alþjóðastofnana.

Ísland mun halda áfram að efla enn frekar málsvarahlutverk sitt í mannréttindum, einkum á vettvangi mannréttindaráðs Sameinuðu þjóðanna í Genf, í allsherjarþingi Sameinuðu þjóðanna í New York og hjá Evrópuráðinu í Strassborg en þar líður senn að því að Ísland þarf að taka að sér formennsku í sex mánuði. Huga þarf að því að tryggja fjármuni og mannafla til þess verkefnis svo að hægt verði að sinna því með sóma. Með því að láta gott af sér leiða í þessum málaflokki getur Ísland haft áhrif á þróun á heimsvísu, sem vonandi verður til að auka umburðarlyndi og styrkja mannréttindi í sessi. Slík þróun hefur síðan jákvæð áhrif heima fyrir en stöðugleiki í þessum málaflokki á alþjóðavettvangi skiptir miklu fyrir smærri þjóðir.

Ákveðið hefur verið í samráði við forsætisráðuneytið og mennta- og menningarmálaráðuneytið að sækjast eftir sæti í stjórn UNESCO tímabilið 2021–2025 og verður þar um norrænt framboð að ræða, en Norðurlandaráðin hafa skipst á að taka sæti í stjórninni. Þrjú sæti eru laus í stjórn 2021 og liggur ekki fyrir hvaða ríki önnur hyggtast fara í framboð en gera má ráð fyrir að til kosningabaráttu komi sem fara myndi af stað 2019.

Hagur íslensku þjóðarinnar byggist að mestu á sjálfbærri nýtingu náttúruauðlinda. Því er alþjóðleg og svæðisbundin samvinna um vernd umhverfis og sjálfbæra nýtingu náttúruauðlinda grundvallaratriði í hagsmunabaráttu Íslendinga erlendis.

Vægi auðlinda- og umhverfismála í utanríkismálum hefur farið vaxandi á umliðnum árum með aukinni vitundarvakningu og vísindalegri vitneskju um nauðsyn aðgerða. Nýlegt loftslagssamkomulag, sem gert var í París í lok árs 2015, er til marks um þetta. Nánari útfærsla á Parísarsamningnum fer nú í hönd ásamt viðræðum við ESB og Noreg um innri skiptingu ábyrgða, en samanlagt hafa þessar þjóðir ákveðið að draga úr losun gróðurhúsalofttegunda um 40% fyrir árið 2030 miðað við árið 1990. Ísland staðsetur sig meðal ríkja sem eru leiðandi í stefnumörkun í loftslagsmálum á alþjóðavettvangi. Í því skyni verður lögð áhersla á samþættingu loftslagsmála í utanríkisstefnunni og framkvæmd Parísarsamningsins.

Norðurskautsráðið hefur fest sig í sessi sem mikilvægasti alþjóðlegi samstarfsvettvangurinn um málefni norðurslóða. Ísland mun taka við formennsku í Norðurskautsráðinu vorið 2019 og gegnir henni til 2021. Formennskan veitir Íslendingum einstakt tækifæri til að tryggja að áherslur Íslands á sjálfbæra þróun, umhverfisvernd og uppbyggingu á norðurslóðum fái hljómgrunn meðal ríkja ráðsins. Í því samhengi er ekki

síst brýnt að beina sjónum að hafinu. Mikilvægt er að nýta þetta tækifæri sem allra best enda líklegt að kastljósi umheimsins verði áfram beint að norðurslóðum og störfum Norðurskautsráðsins.

Framundan eru umfangsmikil verkefni á sviði hafréttar sem geta varðað mikilvæga hagsmuni á úthafinu og sjálfbæra nýtingu auðlinda þar. Ábyrg fiskveiðistjórn síðustu áratuga og sá árangur sem hún hefur skilað skapar Íslandi sterka stöðu til að taka virkan þátt í viðræðum um gerð samnings um líffræðilega fjölbreytni utan lögsögu ríkja. Áhersla verður lögð á að unnið verði áfram að málefnum hafsins á grundvelli hafréttarsamningsins og samninga sem tengjast honum. Einnig verður lögð áhersla á rétt strandríkja til sjálfbærrar nýtingar lifandi auðlinda hafsins og að fiskveiðistjórnun sé ýmist staðbundin eða svæðisbundin en ekki hnattræn.

Nr.	Markmið	Mælikvarðar	Staða 2017	Viðmið 2019	Viðmið 2023
1	Standa betur vörð um hag íslenskra ríkisborgara sem dvelja erlendis um lengri eða skemmri tíma og byggja upp og viðhalda tengslum við íslenska ríkisborgara erlendis.	Hlutfall þeirra sem leita til borgarabjónustunnar og eru ánægðir með þjónustuna.	Verið er að móta mælikvarða.		
		Hversu regluleg og góð upplýsingamiðlun er um öryggi á ferðalögum erlendis, m.a. á samskiptamiðlum.	Verið er að móta mælikvarða.		
		Hversu vel viðbrögð við neyðarástandi erlendis eru samræmd með öðrum Norðurlandarákjum og viðbragðsaðilum innanlands.	Verið er að móta mælikvarða.		
2	Standa betur vörð um grunngildi utanríkisstefnu Íslands – lýðræði og virðingu fyrir réttarríkinu og alþjóðalögum, mannúð og verndun mannréttinda, jafnrétti allra og sjálfbæra þróun, afvopnun og friðsamlega lausn deilumála.	Hversu vel utanríkisþjónustan nýtir þau tækifæri sem gefast til að tala fyrir grunngildum í utanríkisstefnu Íslands.	Verið er að móta mælikvarða.		
		Hversu mikið er tekið mið af grunngildum í utanríkisstefnu Íslands í alþjóðlegu og svæðisbundnu samstarfi.	Verið er að móta mælikvarða.		
3	Standa betur vörð um sértæka hagsmuni Íslands, sérstaklega hvað varðar hafrétt og sjálfbæra nýtingu auðlinda.	Hversu vel utanríkisþjónustan nýtir þau tækifæri sem gefast í tvíhliða og marghliða samskiptum til að vekja athygli á hagsmunum Íslands.	Verið er að móta mælikvarða.		
		Hversu vel er tekið mið af sjónarmiðum Íslands í alþjóðlegu og svæðisbundnu samstarfi.	Verið er að móta mælikvarða.		

Nr.	Tengist markmiði nr.	Aðgerð	Tímaáætlun	Ábyrgðaraðili
1	1	Tryggja að útsendir og staðarráðnir starfsmenn fái fræðslu og þjálfun um borgarabjónustumál.	2018–2023	UTN
2	1	Hefja undirbúning fyrir móttöku umsókna um vegabréfsáritanir í sendiráðum Íslands í London, Washington og Nýju-Delí.	2019–2021	UTN
3	1	Auka virkni sendiskrifstofa á samfélagsmiðlum til að auka skilvirka og skjóta upplýsingamiðlun.	2017–2020	UTN
4	2 og 3	Styrkja málsvarastarf, samvinnu og þátttöku á vettvangi alþjóðastofnana og	2017–2023	UTN

		í svæðabundnu samstarfi; auka samráð innan utanríkisþjónustunnar og stjórnarráðsins alls.		
5	2	Styrkja stofnanir, verkefni og viðburði sem stuðla að aukinni virðingu fyrir mannréttindum, jafnrétti, þjóðarétti og mannúð á heimsvísu; bæði í samstarfi við aðra og að eigin frumkvæði, sbr. rakarastofuviðburði, og fullgilda og staðfesta alþjóðlega samninga.	2017–2021	UTN
6	2	Tryggja virka þátttöku í svæðisbundnu samstarfi, m.a. á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar og Norðurskautsráðinu og standa vel að formennsku í norrænu samstarfi (N5+NB8) 2019 og Norðurskautsráðinu 2019–2021.	2017–2021	UTN
7	3	Tryggja hagsmunum Íslands í málefnum er varða sjálfbæra nýtingu auðlinda, þ.m.t. á sviði hafréttar, með virkri þátttöku í samningaviðræðum, alþjóðlegum viðburðum og svæðasamstarfi, með nægum mannafla og virkri stefnumótun þvert á fagráðuneyti.	2017–2019	UTN
8	3	Tryggja hagsmunum Íslands í alþjóðlegu samstarfi um umhverfis- og loftlagsmál, þ.m.t. samningaviðræðum við ESB og Noreg um innri skiptingu ábyrgða í loftlagsmálum.	2017–2019	UTN
9	1, 2 og 3	Efla gerð og miðlun grunnupplýsinga um bryn hagsmunamála Íslands sem nýtast ráðuneytum og sendiskrifstofum til að efla þekkingu almennings á Íslandi og erlendis á málefnaviðum ráðuneytisins í gegnum innlenda og erlenda fjölmiðla, samfélagsmiðla, með skýrslugjöf og fundum heima fyrir og erlendis.	2017–2021	UTN

Utanríkisviðskipti

Eitt umfangsmesta verkefni utanríkisþjónustunnar er að vinna að efnahags- og viðskiptahagsmunum Íslands erlendis. Markmið málaflokksins eru að:

- bæta aðgengi íslensks atvinnu- og menningarlífs að erlendum mörkuðum og efla samkeppnishæfni íslenskra fyrirtækja, m.a. með fríverslunarsamningum,
- styrkja kynningar- og markaðsstarf í samvinnu fyrirtækja og hins opinbera,
- efla hagsmunagæslu Íslands við mótun EES-löggjafar og innleiða allar reglur EES-samningsins tímanlega svo að tryggt sé að íslenskt atvinnulíf búi alltaf við sömu reglur og samkeppnisaðilar á EES-markaði.

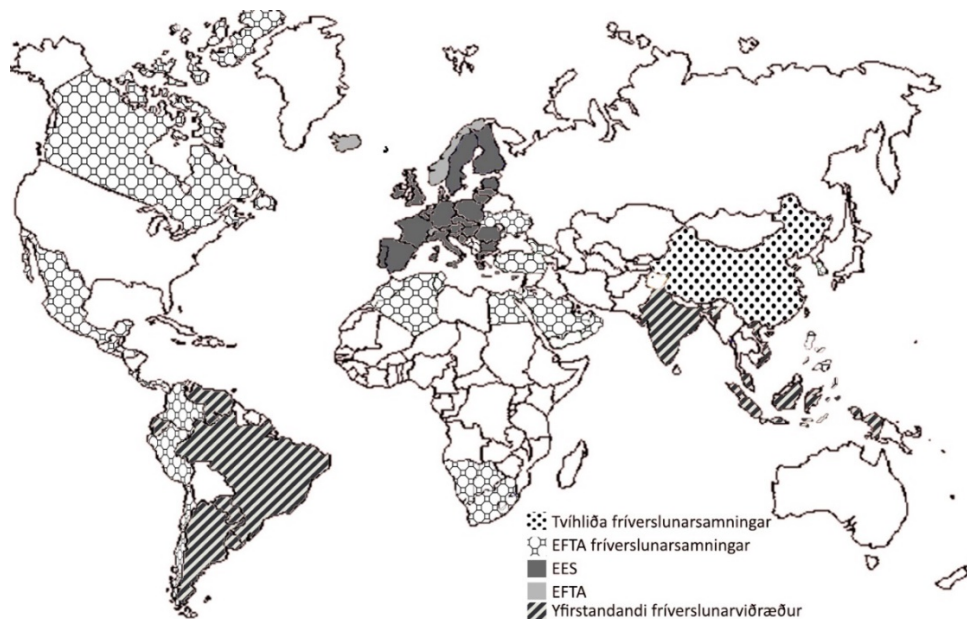
Unnið er að markmiðunum með gerð og rekstri viðskiptasamninga, en þar er EES-samningurinn veigamestur, og viðskiptaþjónustu við fyrirtæki. Viðskiptaskrifstofa ráðuneytisins, Íslandsstofa og sendiskrifstofur vinna í samstarfi að viðskiptaþjónustu, ferðamálum og menningarkynningu en sérstakir viðskiptafulltrúar eru við störf í sumum sendiskrifstofum. Þá er unnið að því að efla utanríkisviðskipti í tvíhliða, marghliða og alþjóðlegu samstarfi, m.a. á vettvangi Evrópska efnahagssvæðisins (EES), Fríverslunarsamtaka Evrópu (EFTA), Alþjóðaviðskiptastofnunarinnar (WTO) og Efnahags- og framfarastofnunarinnar (OECD).

EES-samningurinn er mikilvægasti alþjóðaviðskiptasamningur sem Ísland á aðild að. Samningurinn er mun víðtækari en hefðbundinn viðskiptasamningur og felur í sér að Ísland er þátttakandi á innri markaði Evrópusambandsins, ásamt Noregi og Liechtenstein, og fylgir öllum reglum sem snúa að frjálsri för vöru, þjónustu, fólks og fjármagns. Meginmarkmið EES-samningsins er að koma á einsleitu Evrópsku efnahagssvæði. Þannig eiga fyrirtæki og einstaklingar innan EES að geta treyst því að sömu reglur gildi innan efnahagssvæðisins á þeim sviðum sem samningurinn nær til. Utanríkisráðuneytið rekur þýðingamiðstöð sem

þýðir allar reglur hans yfir á íslensku. EFTA-samningurinn er einnig mikilvægur fríverslunarsamningur milli EFTA-ríkjanna.

Að auki er net fríverslunarsamninga við 38 ríki sem Ísland er aðili að afar mikilvægt til að tryggja aðgang íslenskra fyrirtækja að alþjóðlegum mörkuðum. Ísland vinnur að flestum þessara samninga í samstarfi við hin EFTA-ríkin en hefur þó gert mikilvæga fríverslunarsamninga án aðkomu hinna EFTA-ríkjanna, við Kína og Færeyjar. Viðskiptasamningar ná einnig yfir fjárfestingasamninga, tvísköttunarsamninga og loftferðasamninga sem m.a. veita íslenskum flugrekendum heimildir til að fljúga til og frá öðrum ríkjum með vörur og farþega. Áhersla verður lögð á að fjölga fríverslunarsamningum, bæði tvíhliða og í samvinnu við önnur EFTA-ríki, og að afnema viðskiptahindranir, sbr. stjórnarsáttmála ríkisstjórnarinnar.

Ísland beitir sér fyrir áframhaldandi viðleitni EFTA-ríkjanna til að efla fríverslunarnet samtakanna. Lögð er sérstök áhersla á að tryggja sem best íslenska hagsmuni í einstökum viðræðum. Stefnt er að því að styrkja samningateymi Íslands í fríverslunarviðræðum EFTA með aukinni þátttöku sérfræðinga utanríkisráðuneytis og einstakra fagráðuneyta eftir því sem unnt er. Ísland leggur áherslu á að EFTA-ríkin hefji sem fyrst fríverslunarviðræður við lönd þar sem íslenskir útflytjendur eiga umtalsverðra hagsmuna að gæta og sem ekki hefur verið gerður fríverslunarsamningur við. Kortið hér á eftir sýnir þá fríverslunarsamninga sem ýmist eru í gildi eða viðræður standa yfir um.

Utanríkisþjónustan hefur einkum sinnt hlutverki sínu á sviði efnahags- og viðskiptamála undir merkjum viðskiptaþjónustu ráðuneytisins. Sendiskrifstofur Íslands svöruðu tugþúsundum fyrirspurnum og komu með beinum hætti að á annað þúsund verkefnum og viðburðum á sviði viðskipta- og menningarmála á síðastliðnu ári. Sendiskrifstofurnar skipuleggja viðskiptatengda viðburði, koma á tengslum fyrir íslensk fyrirtæki og aðstoða sókn þeirra á markaði.

Utanríkisráðuneytið hyggst leggja fram frumvarp um breytingar á lögum um Íslandsstofu. Meginmarkmiðið er að skýra rekstrarfyrirkomulag Íslandsstofu á þann veg að festa með afgerandi hætti ábyrgð atvinnulífsins á henni. Ætlunin er að koma á þjónustusamningi sem mun kveða á um skyldur Íslandsstofu og hlutverk hennar gagnvart hinu opinbera. Í frumvarpinu verður einnig lagt til að komið verði á útflutnings- og markaðsráði sem fái það hlutverk að marka langtímastefnu um alþjóðlega viðskipta- og markaðssókn Íslands. Þá er það eindreginn vilji stjórnvalda að breytingin hafi í för með sér að stuðningskerfið við útflutningsfyrirtæki í heild verði enn öflugra, samstilltara og sveigjanlegra þannig að þjónustan verði framúrskarandi og hún löguð að þörfum fyrirtækjanna í þágu aukins útflutnings, markvissari markaðssetningar og nýtingar fjármuna, sem og aukinna fjárfestinga á hverjum tíma.

Umfangsmikil vinna á sér stað innan utanríkisþjónustunnar og víðar í stjórnkerfinu við að gæta hagsmuna Íslands vegna útgöngu Bretlands úr Evrópusambandinu (Brexit) og hefur sú vinna undið upp á sig eftir því sem útgönguferli Breta þokast áfram. Málefni útgöngu Breta er eitt helsta forgangsmál utanríkisþjónustunnar og verður það þar til samningar um framtíðartilhögun viðskipta Íslands og Bretlands eru í höfn. Fyrirséð er að starfsemi utanríkisþjónustunnar vegna Brexit muni aukast jöfnum skrefum fram að því að

framfærðarsamningar eru í höfn. Það ferli mun krefjast mikils af utanríkisráðuneytinu, einstaka sendiskrifstofum og fagræðuneytum. Markmiðið er að tryggja að íslenskir aðilar hafi í það minnsta sama greiða aðgang að Bretlandi og breskum mörkuðum og þeir njóta nú í krafti EES-samningsins.

Áfram verður reynt að fá japönsk stjórnvöld til að semja um fríverslun og unnið verður að betri virkni fríverslunarsamnings við Kína. Einnig verður áfram unnið að því í samráði við hagsmunasamtök útflytjenda að greiða fyrir viðskiptum Íslands og Nígeríu, auk þess sem reynt verður að greiða fyrir viðskiptum við Rússland.

Íslensk stjórnvöld munu hér eftir sem hingað til styðja dyggilega við viðleitni meðal aðildarríkja WTO til að tryggja frekari opnun markaða og afnám hindrana í viðskiptum milli ríkja stofnunarinnar. Ísland hefur tekið þátt í fjölbjóðlegum samningaviðræðum sem hluti WTO-ríkja hefur tekið sig saman um eftir að ljóst hefur orðið að ekki náist samstaða um einstök mál innan WTO. Þátttaka Íslands í slíkum viðræðum staðfestir ásetning íslenskra stjórnvalda til að greiða fyrir aðgangi íslenskra fyrirtækja að erlendum mörkuðum. Ísland mun áfram taka þátt í EGA- og TISA-viðræðunum eftir því sem þeim vindur áfram, auk viðræðna um afnám skaðlegra ríkisstyrkja í sjávarútvegi.

Eitt mikilvægasta hagsmunamál Íslands í EES-samstarfinu er að koma íslenskum sjónarmiðum um ESB-gerðir fyrir að í upptökuferlinu til að tryggja enn frekar íslenska hagsmuni á EES-svæðinu, sbr. stefnu ríkisstjórnarinnar þar um. Það hefur ávallt verið áskorun að tryggja fullnægjandi mannafla, m.a. hjá fagræðuneytum, við rekstur EES-samningsins og að nægjanlegar fjárheimildir væru til staðar til að sækja fundi erlendis til að fylgjast með þróun löggjafar. Þá er stefnt að því að draga úr upptöku- og innleiðingarhalla til að tryggja að íslenskt atvinnulíf njóti sömu löggjafar og aðrir innan EES-svæðisins.

Allt frá gildistöku EES-samningsins hafa EFTA-ríkin innan EES, þ.e. Noregur, Ísland og Liechtenstein, fjármaganð verkefni til að draga úr félagslegum og efnahagslegum ójöfnum á Evrópska efnahagssvæðinu. Í þessari skuldbindingu felst að EFTA-ríkin fjármagna verkefnið í gegnum sérstakan sjóð, Uppbyggingarsjóð EES. Markmið sjóðsins eru annars vegar að draga úr félagslegu- og efnahagslegu misræmi innan EES og hins vegar að efla tvíhliða samstarf milli EES-/EFTA-ríkja og viðtökuríkja fimm títán. Áhersla er lögð á að ljúka samningaviðræðum fyrir fjárhagstímabilið 2014–2021 við viðtökuríkin 15 á þessu ári og að virkja enn betur þau tækifæri sem sjóðurinn býður upp á til samstarfs fyrir innlenda aðila. Ísland hefur lagt áherslu á eftirfarandi forgangssvið: rannsóknir, nýsköpun, menntun, menningu, orku- og umhverfismál, samfélagslegar umbætur (þ.m.t. jafnréttismál) og málefni flóttamanna.

Kjarni Schengen-samstarfs Evrópuríkja er annars vegar að tryggja frjálsa för einstaklinga um innri landamæri samstarfsríkja og hins vegar að styrkja baráttuna gegn alþjóðlegri afbrotastarfsemi. Samstarfið fellur undir stefnu ESB á sviði dóms- og innanríkismála. Aðildarríki samstarfsins eru nú 26 talsins, þ.m.t. öll EFTA-ríkin. Áhersla verður lögð á að ljúka við gerð endurviðtökusamninga og samninga um vegabréfsáritanafrelsi.

Nr.	Markmið	Mælikvarðar	Staða 2017	Viðmið 2019	Viðmið 2023
1	Bæta aðgengi íslensks atvinnu- og menningarlífs að erlendum mörkuðum, m.a. með fríverslunar-samningum, og efla samkeppnis-hæfni íslenskra fyrirtækja.	Ánægja fyrirtækja og hagaðila með þjónustu utanríkisþjónustunnar og Íslandsstofu (á skalanum 1–5).	3,9	4,2	4,5
		Útflutningsverðmæti vöru og þjónustu sé komið yfir 2.000 milljarða króna árið 2030 á verðlagi ársins 2012.	1.098 ma.kr.	1.186 ma.kr.	2.193 ma.kr.
2	Styrkja kynningar- og markaðsstarf í samvinnu fyrirtækja og hins opinbera.	Jákvætt viðhorf og aukin vitund á völdum erlendum markaðssvæðum og markhópum gagnvart íslenskri vöru og þjónustu, áfangastað og erlendri fjárfestingu.	Verið er að móta mælikvarða.		
3	Efla hagsmuna-gæslu Íslands við mótun EES- löggjafar	Frammistöðumat Eftirlitsstofnunar EFTA sem mælir innleiðingu reglna EES-samningsins.	Innleiðing 97,8%	Innleiðing 99%	Innleiðing 99%

	og innleiða allar reglur EES-samningsins tímanlega svo að tryggt sé að íslenskt atvinnulíf búi alltaf við sömu reglur og samkeppnis-aðilar á EES-markaði.				
		Allar nýjar gerðir þýddar tímanlega.	Engin töf á innleiðingu vegna þýðinga.	Engin töf á innleiðingu vegna þýðinga.	Engin töf á innleiðingu vegna þýðinga.
		Fjöldi samningsbrotamála fyrir EFTA-dómstólum.	5 mál á ári.	2 mál á ári.	0 mál á ári.

Nr.	Tengist markmiði nr.	Aðgerð	Tímaáætlun	Ábyrgðaraðili
1	1 og 2	Styrkja samstarf og samráð viðskipta-þjónustu/sendiskrifstofa við atvinnulífið og Íslandsstofu, m.a. með því að skoða hvernig Íslandsstofa getur betur kynnt Ísland sem heimahöfn rannsóknar-, þróunar- og nýsköpunarverkefna, sbr. stjórnarsáttmála ríkisstjórnar.	2017–2020	UTN / Íslandsstofa / Vísinda- og tækniráð / Nýsköpunarmiðstöð
2	1 og 2	Setja á fót útflutnings- og markaðsráð sem mun marka og samþykkja langtímastefnumótun stjórnvalda og atvinnulífs fyrir útflutningsaðstoð og markaðssetningu.	2018–2019	UTN / fagráðuneyti / Íslandsstofa / SA
3	1 og 2	Efla samráð og starfsemi sendiskrifstofa á sviði lista og skapandi greina í þágu aukins árangurs í alþjóðlegu menningarsamstarfi. Samráð haft við fagráðuneyti, kynningarmiðstöðvar lista og skapandi greina, Íslandsstofu og hagsmunaaðila.	2018–2019	UTN / kynningar- miðstöðvar lista og skapandi greina / MMR / ARN / Íslandsstofa.
4	1	Tryggja hagsmuni Íslands í samninga- viðræðum sem leiða af útgöngu Bretlands úr ESB í samræmi við stefnu ríkisstjórnar.	2018–2020	UTN
5	1	Kynna fríverslunarsamninga fyrir atvinnulífinu og efla samráð við hagsmunaaðila.	2017–2021	UTN
6	1	Setja heildarstefnu á sviði utanríkisviðskipta, m.a. með það að markmiði að styrkja net viðskipta- samninga og fjölga fríverslunarsam- ningum, bæði tvíhliða og í samvinnu við önnur EFTA-ríki og afnema viðskipta- hindranir.	2018–2019	UTN
7	3	Tryggja virkari þátttöku Íslands í mótun EES-löggjafar með því að byggja upp og viðhalda þekkingu á EES- samningnum innan stjórnsýslunnar.	2017–2023	UTN / fagráðuneyti
8		Bæta frammistöðu við upptöku og innleiðingu EES-gerða.	2019–2013	UTN / fagráðuneyti
9		Auka samstarf við önnur EFTA-ríki á fyrri stigum upptökuferlis.	2018–2021	UTN / fagráðuneyti

Samstarf um öryggis- og varnarmál

Markmið málaflokksins eru að:

- tryggja að ávallt séu til staðar á Íslandi trúverðugar og sýnilegar varnir sem byggjast á alþjóðasamstarfi, einkum á vettvangi NATO og ÖSE, og varnarsamningnum við Bandaríkin og virku samstarfi við grannríki á sviði öryggismála,
- tryggja rekstur og viðhald íslenska loftvarnakerfisins og annarra kerfa og varnarmannvirkja á Íslandi,

- tryggja að ávallt sé til staðar fullnægjandi gistiríkjastuðningur og viðbúnaðargeta og öryggi til þess að taka á móti liðsafla á friðartímum sem og hættu- eða ófriðartímum ef þörf krefur.

Ísland er herlaus þjóð sem tryggir öryggi sitt og varnir með virku samstarfi við önnur ríki. Þátttaka Íslands í starfi Atlantshafsbandalagsins (NATO) og Öryggis- og samvinnustofnunar Evrópu (ÖSE), virkt samstarf við grannríki á sviði öryggismála og varnarsamningurinn við Bandaríkin eru meginstoðir í stefnu Íslands um öryggi og varnir landsins. Í samstarfinu felst m.a. gistiríkjastuðningur, loftrýmiseftirlit, loftrýmisgæsla og varnaræfingar. Enn fremur ábyrgjast íslensk stjórnvöld rekstur íslenska loftvarnakerfisins og annarra mannvirkja á Íslandi, þ.m.t. mannvirkja á eignalista NATO hér á landi.

Loftrýmiseftirlitið gegnir mikilvægu hlutverki í flugöryggismálum yfir Norður-Atlantshafi, við eftirlit á hafi og til eftirlits með ríkisföllum. Ljósleiðarakerfi NATO, sem er hringtengt umhverfis landið, er einnig grunnstoð í öryggisfjarskiptum landsins. Þá er fjarskiptabúnaður fyrir flugleiðsögu og öryggisfjarskipti hýstur á ratsjár- og fjarskiptastöðvum umhverfis landið.

Málaflokkurinn er á ábyrgð utanríkisráðherra en náið samstarf er við dómsmálaráðuneytið og annast Landhelgisgæsla Íslands og Ríkislögreglustjóri framkvæmd varnar- og öryggistengdra verkefna á grundvelli samnings þáverandi innanríkis- og utanríkisráðherra frá 2014. Einnig eru öryggis- og varnarmál ríkur þáttur í starfsemi sendiskrifstofa Íslands á erlendri grundu, ekki síst hjá fastanefndum Íslands hjá NATO, ÖSE og Sameinuðu þjóðunum og sendiráðinu í Washington.

Árið 2017 var skipað þjóðaröryggisráð og hefur þá stórt skref verið stigið í samhæfingu öryggis- og varnarmála Íslands, en á síðustu árum hefur Alþingi samþykkt þingsályktun um þjóðaröryggisstefnu fyrir Ísland og lög um þjóðaröryggisráð. Þjóðaröryggisstefnan nær jafnt til virkrar utanríkisstefnu, varnarstefnu og almannaoöryggis og snýr því heildstætt að öryggis- og varnarmálum sem nauðsynlegt er þegar horft er til breyttrar heimsmyndar, nýrrar tækni og þeirra áskorana sem ríki heims standa frammi fyrir. Í þjóðaröryggisstefnunni eru tilgreindir hornsteinar varna Íslands, aðildin að NATO og samstarfið við Bandaríkin á grundvelli varnarsamningsins, auk áhersluflokka eins og hryðjuverka og netógnna, umhverfis-öryggis á norðurslóðum og náttúruhamfara. Hlutverk þjóðaröryggisráðsins er að hafa eftirlit með framkvæmd þjóðaröryggisstefnunnar, standa fyrir umræðu um öryggis- og varnarmál og standa fyrir endurskoðun stefnunnar eigi sjaldnar en á fimm ára fresti.

Markvisst er unnið að því að tryggja varnir Íslands og styrkja samstarfið innan NATO. Rekstur varnarmannvirkja á öryggissvæðinu og starfræksla ratsjárkerfisins sem nær yfir umfangsmikið svæði á Norður-Atlantshafinu er veigamikill þáttur í framlagi Íslands til sameiginlegra varna NATO og fyrir dyrum stendur allnokkur endurnýjun á þeim kerfum og ýmis viðhaldsverkefni eru í farvatninu.

Ísland tók þátt í viðamikilli kaþbátarleitaræfingu, Dynamic Mongoose, hér við land á vegum NATO á síðasta ári. Þá er fyrirhuguð þátttaka í varnaræfingunni Trident Juncture sem verður haldin haustið 2018. Áfram verður gert ráð fyrir þátttöku í æfingum á komandi árum. Dynamic Mongoose fer fram á Íslandi annað hvert ár, og Northern Viking æfingin verður einnig haldin hér annað hvert ár frá og með 2020. Auk þessa tekur Ísland árlega þátt í Northern Challenge æfingu NATO en markmið hennar er að æfa sprengjueyðingar og viðbrögð við hryðjuverkum. Undirbúningur vegna slíkra æfinga kallar á víðtækt samráð helstu stofnana sem koma að framkvæmd öryggis- og varnarmála á Íslandi.

Nr.	Markmið	Mælikvarðar	Staða 2017	Viðmið 2019	Viðmið 2023
1	Tryggja að á Íslandi séu trúverðugar og sýnilegar varnir sem byggjast á alþjóða-samstarfi, einkum á vettvangi NATO og ÖSE, varnar-samningnum við Bandaríkin og virku samstarfi við grannríki á	Árangur í að koma íslenskum sjónarmiðum í öryggis- og varnarmálum á framfæri.	Verið er að móta mælikvarða	Niðurstöður samráðs	Niðurstöður samráðs
		Hlutfall fjárveitinga og styrkja til framkvæmda hér á landi úr sjóðum NATO og með vísan til varnar-samningsins.	400 m.kr. 20%	1.700 m.kr. 74%	1.800 m.kr. 70%

	sviði öryggismála.				
2	Tryggja rekstur og viðhald íslenska loftvarna-kerfisins, kerfa NATO og varnarmannvirkja á Íslandi og að ávallt sé unnin og til staðar skýr stöðumynd af loftrýminu og hafsvæðinu við Ísland.	Áreiðanleiki (e. availability) kerfa og viðhald þeirra sé í samræmi við staðla og reglur NATO (hversu hátt hlutfall af tíma kerfin virka). Fjöldi athugasemda úr gæðaeftirlitsskoðunum Landhelgisgæslu og stofnana NATO. Fjöldi kerfa NATO sem aðgangur er að hér á landi	90%	90%	90%
			Kerfið er í uppsetningu.	Minniháttar athugasemdir	Minniháttar athugasemdir
			Óbreytt frá 2015	Innleiðing nýrra kerfa og endurnýjun 50%	Innleiðing nýrra kerfa og endurnýjun 95%
3	Tryggja að ávallt sé til staðar fullnægjandi gistiríkja-stuðningur og viðbúnaðar-geta og öryggi til þess að taka á móti liðsafla á friðartímum sem og hættu-eða ófriðartímum ef þörf krefur.	Fjöldi athugasemda úr gæðaeftirlitsskoðunum Landhelgisgæslu og stofnana NATO. Skýrslur þjóðanna sem nýta gistiríkjastuðninginn Fjöldi gistirýma innan öryggissvæðisins.	Ásættanlegt	Ásættanlegt	Ásættanlegt
			200	275	400

Nr.	Tengist markmiði nr.	Aðgerð	Tímaáætlun	Ábyrgðaraðili
1	1	Tryggja virka þátttöku Íslands í starfi NATO, ÖSE, NORDEFCO og Sameinuðu þjóðanna á sviði öryggis- og varnarmála.	2017–2023	UTN
2	1	Tryggja nægar fjárveitingar til málaflokksins bæði frá íslenska ríkinu og NATO í samræmi við skuldbindingar.	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
3	1	Þátttaka í æfingum á og umhverfis Ísland: Dynamic Mongoose, Trident Juncture 2018, Northern Viking og Northern Challenge.	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
4	2	Viðhalda varnarmannvirkjum og kerfum, þ.m.t. að uppfæra ratsjárkerfið og stjórnstöðvarkerfið (ACCS).	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
5	2	Tryggja rekstur og reglubundið viðhald tækja og kerfa sem tengjast þátttöku Íslands í samþættu loftrýmiseftirliti og loftrýmisgæslu NATO við Ísland og eftirliti með hafinu, þ.m.t. að uppfæra ratsjárkerfið og stjórnstöðvarkerfið.	2018–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
6	2	Auka þjálfun og færni starfsmanna sem vinna að loftrýmisgæslu og rekstri ratsjárkerfisins.	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
7	3	Styrkja starfsemi Landhelgisgæslu Íslands til að takast á við aukningu í loftrýmisgæslu og varnartengdum verkefnum.	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan

8	3	Bæta aðbúnað, öryggi og fjölga gistirýmum á öryggissvæðunum.	2017–2023	UTN/ Landhelgisgæslan
---	---	--	-----------	--------------------------

Þróunarsamvinna

Markmið íslenskra stjórnvalda í þróunarsamvinnu taka mið af heimsmarkmiðum Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun. Unnið verður að því að draga úr fátækt og stuðla að almennri velferð á grundvelli jafnréttis og sjálfbærrar þróunar með því að:

- efla grunnþjónustu og styrkja stofnanir til að bæta lífskjör og auka tækifæri þeirra sem búa við fátækt og ójöfnuð,
- bæta fæðuöryggi og örva hagþróun á grundvelli jafnaðar og sjálfbærrar auðlindanýtingar auk þess sem gripið verði til aðgerða vegna loftslagsbreytinga,
- auka viðnámsþrótt samfélaga og flýta endurreisn með aukinni samhæfingu mannúðaraðstoðar og þróunarsamvinnu.

Alþjóðleg þróunarsamvinna er ein af meginstoðum íslenskrar utanríkisstefnu. Með virkri þátttöku á þessu sviði leitast Ísland við að uppfylla skyldur sínar sem ábyrg þjóð. Þannig taka íslensk stjórnvöld þátt í baráttu alþjóðasamfélagsins gegn fátækt og fyrir friði og betri lífskjörum á heimsvísu. Aðild að Sameinuðu þjóðunum er einn helsti grundvöllur þróunarsamvinnu Íslands og heimsmarkmið Sameinuðu þjóðanna um sjálfbæra þróun varða veginn. Heimsmarkmiðin eru 17 talsins með 169 undirmarkmiðum og beinast bæði að innanlandsstarfi og starfi Íslands á alþjóðavettvangi. Utanríkisráðuneytið ber ábyrgð á framkvæmdinni hvað alþjóðastarf og þróunarsamvinnu áhrærir.

Í samræmi við 5. gr. laga um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands, nr. 121/2008, með síðari breytingum, skal ráðherra fimmta hvert ár leggja fram tillögu til þingsályktunar á Alþingi um stefnu stjórnvalda um alþjóðlega þróunarsamvinnu Íslands til fimm ára í senn þar sem fram koma markmið og áherslur Íslands í málaflokknum. Í aðgerðaáætlun til tveggja ára skal kveðið nánar á um framkvæmd stefnunnar. Stefna stjórnvalda á sviði alþjóðlegrar þróunarsamvinnu 2019–2023 verður lögð fyrir Alþingi á árinu ásamt aðgerðaáætlun 2019–2020. Viðskiptamál fá aukið vægi í starfinu fram undan og sérstaklega verður litið til jafnréttismála í því samhengi. Þá verður lögð áhersla á samstarf við íslenskt atvinnulíf og nýtingu íslenskrar sérþekkingar í þeim tilgangi að auka hagvöxt í þróunarríkjum og stuðla að sjálfbærri þróun.

Unnið er að því að koma á fót framtíðarfyrirkomulagi fyrir þá fjóra skóla Háskóla Sameinuðu þjóðanna (HSP) sem staðsettir eru á Íslandi.

Á árinu 2019 fer fram miðannarrýni á þróunarsamvinnu Íslands sem framkvæmd er af þróunarsamvinnunefnd Efnahags- og framfarastofnunarinnar (OECD-DAC). Er sú rýni framhald af jafningjarýni DAC frá árinu 2017 þar sem mat verður lagt á hvernig stjórnvöldum hefur tekist að vinna úr ábendingum sem þar komu fram.

Um mitt ár 2019 mun Ísland taka við formennsku í kjördæmissamstarfi Norðurlandanna og Eystrasaltsríkjanna hjá Alþjóðabankanum og gegna því í tvö ár. Í því felst annars vegar að Ísland mun eiga aðalfulltrúa í stjórn Alþjóðabankans sem gegnir starfinu fyrir hönd kjördæmisins. Hins vegar mun Ísland leiða samræmingarstarf kjördæmislandanna en þeirri vinnu er sinnt í höfuðborgunum og hún snýr að fjölbreyttri málefnavinnu kjördæmisins gagnvart bankanum. Þá mun Ísland einnig eiga sæti í þróunarsamvinnunefnd Alþjóðabankans og Alþjóðagjaldeyrissjóðsins fyrir hönd kjördæmis Norðurlanda og Eystrasaltsríkja árið 2019.

Eftirfarandi töflur endurspeglar drög að aðgerðaáætlun fyrir árin 2019–2020 sem lögð verður fyrir Alþingi með nýrri stefnu á sviði þróunarsamvinnu en aðgerðaáætlunin verður þó mun yfirgripsmeiri og ítarlegri.

Nr.	Markmið	Mælikvarðar	Staða 2017	Viðmið 2019	Viðmið 2023
1	Efla grunnþjónustu og styrkja stofnanir til að bæta lífskjör og auka tækifæri þeirra sem búa við fátækt og ójöfnuð.	Jafnrétti: Fjöldi útskrifaðra nemenda í Jafnréttisskóla HSP og þátttakendur í styttri námskeiðum á hans vegum í þróunarríkjum á ári. Menntun: Aðbúnaður í grunnskólum	18 útskrifaðir nemendur.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemenda-fjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 26 talsins.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 26 talsins.
				Grunnaðbúnaður til staðar í 28	Grunnaðbúnaður til staðar í 12

		(marksskólum) í samstarfshéruðum í Úganda og Malaví.		grunnskólum í Úganda (Buikwe).	skólum í Malaví (Mangochi) (viðmið 2021).
		Heilsa: a) Hlutfall kvenna í skoðun snemma á meðgöngu, b) hlutfall fæðinga undir stjórn faglærðra, c) bólusetningar barna á fyrsta ári í Mangochi héraði (Malaví) allir liðir.	a) 8% b) 64% c) 75%		a) 15% b) 80% c) 95% (viðmið 2021)
		Vatn: Fjöldi heimila og skóla með aðgang að og afnot af aðstöðu með heilnæmu vatni og bættri salernisaðstöðu á þeim svæðum sem samstarfsverkefni nær til í Zambesia-fylki (Mósambík).			Í árslok 2020 verði 52 nýjar borholur og vatnsveitur tilbúnar sem þjóni 25 þúsund íbúum og kamrar sem þjóni 150 þúsund manns. Einnig hafi 15 skólar fengið vatns- og hreinlætisaðstöðu.
2	Bæta fæðuöryggi og örva hagþróun á grundvelli jafnaðar og sjálfbærrar auðlindanýtingar auk þess sem gripið verði til aðgerða vegna loftslagsbreytinga.	Fiskimál: Fjöldi útskrifaðra nemenda úr Sjávarútvegsskóla HSP og fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum á hans vegum í þróunarríkjum á ári.	21 útskrifaður nemandi.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 26 talsins. Fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 26 talsins. Fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.
		Orkumál: Fjöldi útskrifaðra nemenda úr Jarðhitaskóla HSP og þátttakendur í styttri námskeiðum á hans vegum í þróunarlöndum á ári.	23 útskrifaðir nemendur og 61 þátttakandi í þremur styttri námskeiðum erlendis.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 27 talsins. Fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 27 talsins. Fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.
		Landgræðsla: Fjöldi útskrifaðra nemenda úr Landgræðsluskóla HSP og þátttakendur í styttri námskeiðum á hans	14 útskrifaðir nemendur.	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur	Fjöldi hefur ekki verið áætlaður en miðað við þróun nemendafjölda síðustu ár og tillögur úttektaraðila á

		vegum í þróunarlöndum á ári.		úttektaraðila á honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 20 talsins. Fjöldi þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.	honum má gera ráð fyrir að nemendur verði í kringum 20 þátttakenda í styttri námskeiðum er óþekktur.
3	Auka viðnámsþrótt samfélaga og flýta endurreisn með aukinni samhæfingu mannúðaraðstoðar og þróunar-samvinnu.	Mannúðaraðstoð: Heildarfjöldi rammásamninga við áherslustofnanir og íslensk borgarasamtök.	4	7	8

Nr.	Tengist markmiði nr.	Aðgerð	Tímaáætlun	Ábyrgðaraðili
1	1	Jafnrétti: Stuðningur við UN Women, UNFPA, jafnréttissjóð Alþjóðabankans og Jafnréttisskóla HSP.	2018–2019	UTN
2	1	Menntun: Samstarfsverkefni í grunnmenntun í Úganda (Buikwe og Kangala) og Malaví (Mangochi).	2018–2019	UTN
3	1	Heilsa: Samstarfsverkefni í heilbrigðisþjónustu með héraðsyfirvöldum í Mangochi-héraði í Malaví. Stuðningur við UNICEF í Palestínu.	2018–2019	UTN
4	1	Vatn: Samstarfsverkefni í vatns- og hreinlætisþjónustu með héraðsyfirvöldum í Úganda (Buikwe) og Malaví (Mangochi). Stuðningur við UNICEF í Mósambík, (Zambesia).	2018–2019	UTN
5	2	Fiskimál: Stuðningur við Sjávarútvegsskóla HSP á Íslandi og fiskisamstarf innan Alþjóðabankans.	2018–2019	UTN
6	2	Jarðhiti: Stuðningur við jarðhitarannsóknir í Austur-Afríku og sérfræðiráðgjöf við Alþjóðabankann, Jarðhitaskóla HSP á Íslandi, ESMAP innan Alþjóðabankans og SE4ALL.	2018–2019	UTN
7	2	Landgræðsla: Stuðningur við Landgræðsluskóla HSP á Íslandi.	2018–2019	UTN
8	3	Mannúðaraðstoð: Framlög til OCHA, CERF, UNHCR, WFP, UNRWA, UNICEF, UNFPA og ICRC. Rammásamningar við borgarasamtök og áherslustofnanir. Eyrnamerkt framlög og liðsafl til áherslustofnana, ICRC, Alþjóðabjörgunarsveitarinnar/Landsbjargar.	2018–2019	UTN
Það athugast að framangreindur listi er ekki tæmandi og endurspeglar ekki alla opinbera þróunarsamvinnu Íslands.				

Samningsbundin framlög vegna fjölþjóðasamstarfs

Undir málaflokkinn falla aðildargjöld Íslands vegna fjölþjóðasamstarfs þvert á framangreind verkefni. Framlögín sveiflast nokkuð milli ára en fjárhagsáætlanir flestra alþjóðastofnana eru ekki samþykktar fyrir en í lok árs og hlutdeild Íslands breytist reglulega í samræmi við reiknireglur hverrar stofnunar. Engin stefnumótun fer því fram í þessum málaflokki.

5. FJÁRMÖGNUN

Töluleg umfjöllun um útgjaldaramma málefnasviðsins næstu fimm ár.

Útgjaldarammi í m.kr.	Áætlun 2019	Áætlun 2020	Áætlun 2021	Áætlun 2022	Áætlun 2023
4 Utanríkismál	15.844	16.586	17.319	18.295	18.286

